

107a

Fotokopie van
brief aan A. Pannetkoek, ca. eind 1941
geschonken door Mevr. A. ten Houten-Pannetkoek
(overgeleverd)

die met 1795 en de Franse revolutie: en het is wel goed om deze geheel door te denken: hoe toen allerlei oude misstanden, tradities, overblijfselen van de middeleeuwen werden opgeruimd, en de beginselen van de nieuwe tijd: gelyke rechten van mensch en burger, vrijheid van beroep, van handel, van bedrijf, gelykheid voor de wet, eenheid van wet en staet werden ingevoerd, die de ontwikkeling van de 19^e eeuw eerst mogelijk maakten. En zoo, zegt men, is dit nu de invoering van nieuwe beginselen, die de oude tradities en misstanden van het kapitalisme opruimen, de tegenstelling van persoonlijke egoïstische rijkdom en de aan haar lot geheel overgelaten armoede, de seugellose konkurrentie, de schaamteloze tyrannie van de plutokratie; en daarvoor in plaats erkenning van de arbeid en dienst van de gemeenschap in een van staatswege geleide productie ~~en distributie~~ stellen.

Deze vergelijking heeft echter een belangrijk gebrek. Toen, vóór 1795 was er een groot deel van de bevolking al in inwendige strijd gewikkeld voor de nieuwe beginselen; zij zouden de heerschappij al gewonnen hebben als niet de prinselijke regering door een Fransoek leger hersteld was, en de patriotten dus door buitenlandse macht verdreven waren. Toen ze dus met Pichegru terugkwamen, was het niet enkel stemmend op Franse Bajonetten dat zij de regering in handen namen; zij hadden de massa's aan hun kant. Nu echter waren het vóór de oorlog maar enkele weinige personen, onbeduidende groepen, die hier te lande de opvattingen van het nationaalsocialisme verdedigden. En wanneer deze nu in leidende baantjes geplaatst werden en trachten naar NS. opvatting te regeren, gaat dat in sterke tegenstelling, met veel passief verzet van de massa der bevolking, die enkel door de Duitse bommenwerpers in toorn gehouden wordt met deze agenten van een vreemde macht af te rekenen. Dit is voor de Nederlanders het groote albeheerschende verschil (in formeel recht) met 1795 - toen dadelyk vrije verkiezingen van een nieuwe regering; nu onder sterke censuur regerende beampten, door de bezetter aangeseld. Natuurlyk aanvaardt de Duitschers dit gezichtspunt niet: Nederland is maar een provincie van Europa, behoort in dit geheel thuis (d.w.z. mag niet een geestelike en militaire drempel voor Engelse invloed zijn), dus moeten de 8 mill. Hollanders zich schikken naar de 300 mill. Europeanen; evenals toen eenige Achterhoekers niet trouw aan hun baronnen konden blijven.

Beste Ton. Er bestaat een boek getiteld Brieven die ik niet bereikten. Zoo zijn dit ook brieven die je niet bereiken kunnen. Ten minste nu niet. Maar natuurlyk is er een sterke drang om over datgene wat wij nu beleven, met je te praten. Ik kan dat niet direkt, toch is er alle reden om het niet uit te stellen tot latere tijden. Dan zijn de indrukken van nu verwaagd, of verdrongen door sterkere latere, of tot enkele korte anevidolen samengedrongen. Want dit is niet alleen een gewone oorlog; er komt een nasleep, die misschien nog veel sterkere werkingen uitloeft, en waarbij de belangrykheid van de dingen nu geheel op de achtergrond raakt. Bovendien is het niet zeker, dat over een paar jaar wij weer in vrede elkaar kunnen ontmoeten en samen zijn. Daarom is er alle reden om nu brieven te schrijven over wat er in ons omgaat, die je dan later met elkaar, hopelyk, in handen krijgt.

In de anderhalf jaar sinds het Duitse leger Nederland veroverd en bezet heeft, wordt de toestand - afgezien van de schaarste in vele dingen (koloniale produkten die wezgehaald werden, stopzetting van overzeesche invoer van levens- en voedermiddelen, industrie zooveel mogelyk voor oorlogsproduktie), waarover ik hier nu niet spreek - beheerscht door een toenemend konflikt in opvattingen. De Nederlanders stellen zich op het standpunt van het internationale recht: als 2 landen in oorlog zijn, en een wordt voor een deel door de ander bezet, dan mag de bezetter alles doen, wat voor zijn oorlogvoering en veiligheid noodig is, ook alle voorraden eischen, die voor onderhoud van het bezetingsleger noodig zijn, maar niet meer. Hy mag zich niet ~~met~~ het binnenlandsche bestuur wijzigen, moet de grondwet en de wetten en instellingen intact laten, op dat na wat door oorlogstoestand geeischt wordt (staat van beleg, censuur). Maar het Duitse bestuur stelt zich op een ander standpunt: dit is niet een oorlog van twee landen of landen groepen, dit is een revolutie, een innerlyke omvorming van de wereld, de opbouw van een nieuw Europa onder Duitse leiding, dus wel van Duitschland uitgaande, maar in elk land door eigen krachten voort. geteld, door de noodzaak om van Europa een economisch-politiek geheel te maken. Niet door ouderwetsche annexatie maar door andere vormen van samenhang, vasalshaps of zoviets. En daarom is het dwaas de rechtsvormen van een ondergaande periode te willen aanmoeden.

De logika van dit standpunt toont een historische parallel.

4

Het is zoo geheel in strijd met de hier diep ingewortelde opvatting van gelykheid voor de wet en menschenrecht. Maar by de joden zelf ziet men een grooter terughouding op heten, natuurlyker wijs, en zich onderling sterker aansluiting. Vooral is het het zwaant voor die velen, die zich geheel als gelijke burgers voelden, mooie belanzryke werkwijzen hadden waar ze zich aan wjdden, zich nauwlyks ook bevreut waren, dat ze joden waren, zich geheel geassimileert hadden, en nu overal uitgegooid werden en als outcast behandeld. Velen, ook de meeste Hollanders, vinden hun troost in het geloof, dat dit alles maar een tijdelijke storm is.

*) De volkskammer wilde zich in de vraag: wie is het onbeschermd? Hoopden de oude en de nieuwe Germanen? Antwoord: de oude Germanen waren vermoeden in Geestelijken.

3

De groote haat is hier gekomen door de maatregelen tegen de joden. Daarin vooral komt uit, dat de bezetters de Nederl. instellingen, wetten en gebruiken willen aantasten op een wijze die ons gevoel in opstand brengt. Staps voor staps werden ze steeds verder gevoerd, niet ineens, om niet een spontaan verzet te wekken. Toch kwam het: toen joodsche professoren ontslagen werden, kwam een studentenstaking in Leiden en Delft (^{by wie} ~~in~~ de vjandschap het felst was, omdat ~~daar~~ daar aan de oorlog tegen de ^{daar} overal neerdalende parachutisten hadden deelgenomen), waarop als represaille de hooger schoolen gesloten werden. In Amsterdam werden spiegelruiters in joodsche straten massaal stukgeslagen; officieele proclamaties deelden mee dat gewapende joden vreedzame NSB'ers mishandeld hadden - mondeling hoorde men dat groepjes Kattenbuysche bootwerkers* de al te provocerend optredende NSB'ers afgeranseld hadden; er waren toen scherpe vechtpartijen - en dat zij nu bedwongen waren; ~~was~~ wegens met zwaar gewapende SS menschen-joegen door de straten. Verhalen van gruwelyke jodenmishandeling ~~verhalen~~ wij van ooggetuigen; iemand was ~~100~~ verontwaardigd door wat hij gezien had, dat hy zei: als er vrede wordt gesloten moet er een bepaling in, dat alle SS menschen worden doodgeschoten*). Als protest daartegen brak toen een staking van ~~de joden~~ arbeiders in vele fabrieken en ook in gemeente diensken uit; de tram lag stil. Later zijn toen als represaille tal van gemeente arbeiders en ^{ook} hooger ambtenaren ontslagen, omdat ze niet verhinderd hadden, dat hun afdelingen staakten. Het doel was echter in zover bereikt, dat de verspreide beweging, als zouden de maatregelen tegen de joden in Holland voldoende hebben gewekt, door de feiten weerlegd was. Daarna zijn de maatregelen voortgeret: joodsche studenten mogen niet aangenomen worden, alien wie al vrij ver is, mag afstuderen. ~~Alle~~ joodsche zaken werden z.g. geariseerd, de joodsche directies vervangen door ^{van Goven} aangestelde bekeerders, hun bezit moed opgezeven en gedeponereerd worden, wordt hun geleidelijk afgenomen: ze mogen geen lid van vereeniging zyn - daarop hebben ~~de~~ Studenten ^{van} ~~op~~ ^{de} diverse V.S.U.'s zichzelf ontbonden, om ze niet te behoeven uit te stooten. Het gevolg is niet, dat hier het antisemitisme voet vat, maar meer omgekeerd, een sterker gevoel van solidariteit groeit.